

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН ТА РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОГО КОМПЛЕКСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Зміни, що відбулися й відбуваються в незалежній Україні, обумовлюють нову ситуацію і в духовному житті суспільства. Атмосфера, що склалася за останні роки в державно-церковних відносинах, законодавче закріплення і забезпечення гарантованих можливостей практичної реалізації свободи совісті сприяли кардинальним змінам у сфері релігійного життя країни як у кількісному, так і в якісному вимірах.

Концептуально сучасна державно-церковна політика України базується на трьох принципових положеннях.

По-перше, свобода совісті є правовою категорією і водночас визначальною домінантою духовної суверенності особи.

По-друге, завдання держави — створити юридичні гарантії свободи совісті, демократичні умови світоглядного самовизначення і самореалізації особи.

По-третє, невід'ємне право людини — свобода світоглядного вибору (релігійного чи арелігійного), форм пізнання істини, суті трансцендентального, свого єднання з Богом.

Саме це виключає можливість втручання держави у сферу совісті, перешкоджає застосовувати свою владу для подолання неприйнятних для неї з ідеологічних чи політичних міркувань віросповідань, встановлювати терміни для їх юридичного визнання. Такий підхід, що відповідає міжнародним критеріям і стандартам в галузі прав людини, у т.ч. вимогам Загальної Декларації ООН з цього питання, став визначальним при формуванні в Україні конституційно-правового поля реалізації принципу свободи совісті.

Це поле включає в себе відповідні норми Конституції України, Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що відби-

вають базові принципи свободи совісті, містять сукупність юридичних норм, які регулюють права віруючих та їх релігійних організацій на свободу совісті, свободу релігій, переконань, визначають демократичні за своєю суттю межі, можливості і гарантії їх реалізації.

Невід'ємною складовою конституційно-правового поля державно-церковних відносин є окремі законодавчі акти України, в яких врегульовано питання власності, підприємництва, землекористування релігійних організацій, трудових відносин у них, альтернативної військової служби та інше, що має винятково важливе значення для нормального функціонування релігійних інституцій.

Засадничі принципи стратегії у сфері державно-церковних відносин базуються на відповідних конституційних положеннях, визнаних Україною нормах міжнародного права. Держава чітко окреслила свої зобов'язання перед церквою, коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить її політику в галузі релігійно-церковного життя прозорою, відкритою для суспільного загалу. Зокрема вона:

- визначає основні пріоритети своєї політики щодо церкви;
- сприяє розвитку релігійної самобутності української нації, всіх корінних народів і національних меншин України, що є однією з передумов становлення у країні громадянського суспільства;
- поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству України, забезпечує повноцінний правовий і соціальний статус церкви, сприятливі умови для її діяльності, захищає права і свободи віруючих та їх релігійних організацій;
- сприяє становленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості і поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують ніякої релігії, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями.

Принципова новація сучасної української моделі державно-церковних відносин полягає в тому, що держава і церква визначаються як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції, взаємно підтримуючи один одного. При цьому релігійні організації діють у правовому полі держави, держава не втручається в справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу церкві, сприятливі умови її діяльності. Отже, конституційне закріплення принципу відокремлення Церкви від держави не відкидає як їхньої взаємної відповідальності, так і можливості співпраці у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, культури, науки, мистецтва тощо.

Завдячуючи таким підходам, процес релігійного відродження в незалежній Україні набув незворотнього характеру і виявляється в зростанні релігійності населення, чисельності релігійних організацій, розширенні спектру конфесійного розмаїття.

Сьогодні в Україні діє більше 33 тисяч релігійних організацій, у т.ч. понад 30 тис. громад, з яких більше 50 відсотків — православні. Зміни релігійної мережі торкнулися не тільки її кількісних показників. Церква перейшла на якісно новий рівень функціонування. Практично закінчене формування її управлінських структур. Сьогодні церква опікується 300 духовних центрів та управлінь. Підготовка священнослужителів здійснюється у 175 вищих та середніх духовних навчальних закладах, чисельність яких проти 1991 р. збільшилася у 8 разів. Свідченням духовного одужання церкви є 386 діючих монастирів, з яких 206 — православні. На ниві доброчинності та милосердя повсякденно працюють 309 місій, а це у 10 разів більше, ніж їх було на початок 1992 року.

Потужно розвивається релігійно-інституційна структура національних меншин, становище яких є відчутним камертоном демократичності держави, забезпечення свободи релігійного вибору та віросповідань.

Загалом, зростання інституційної релігійної мережі має сталу динаміку (5-7% на рік) і засвідчує динамічний процес відтворення релігійно-інституційної структури в масштабах, необхідних для гідного виразу релігійних почуттів і забезпечення справжньої свободи совісті для громадян.

Водночас становлення та розвиток релігійно-церковного комплексу характеризується як очевидним і динамічним його відродженням, так і напластуванням старих проблем та нових труднощів. Зокрема, на духовній, культурно-просвітницькій і суспільній активності релігійних інституцій в негативний спосіб позначаються конфліктні ситуації, які дотепер ще не знайшли свого розв'язання. Лінії протистояння багатовекторні і не зводяться лише до перерозподілу між конфесіями і церквами сфер впливу.

На наш погляд, одна із суттєвих причин міжконфесійних конфліктів лежить в матеріальній площині, а саме — у боротьбі та суперечках за культові споруди. Ця проблема надзвичайно актуальна й гостра. Загальний показник забезпеченості релігійних організацій культовими спорудами складає лише 68,9 %. Така ситуація пояснюється тим, що темпи росту релігійної мережі значно випереджають можливості майнового забезпечення релігійних інституцій. Дефіцит на культові споруди досить часто призводить до гострих міжконфесійних конфліктів, до яких залучаються представники політичних партій, широка громадськість, що продукує значну напруженість у суспільстві. Спірні питання розглядаються, як правило, в судовому порядку.

Розуміючи всю складність проблеми, держава докладає певних зусиль для її розв'язання. За роки незалежної України віруючим повернено у власність та користування 3,6 тис. колишніх культових споруд, які не використовувалися або ж використовувалися не за призна-

ченням, а також понад 12 тис. предметів церковного вжитку. Серед переданих храмів — визначні пам'ятки сакрального мистецтва — відроджені Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври, Михайлівський Золотоверхий собор, Свято-Володимирський собор у Херсонесі, Андріївська церква, костел св. Олександра та синагога Бродського у м. Києві, колишня резиденція РКЦ у Львові, культові споруди Святогорської Свято-Успенської лаври в Донецькій області та багато інших. Нині в користуванні релігійних організацій знаходиться майже 4 тис. пам'яток архітектури національного та місцевого значення.

За сприяння органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та залучення позабюджетних коштів впродовж 1992–2006 рр. збудовано 4900 нових культових споруд, в т.ч. 244 торік. У стадії будівництва знаходиться ще понад 2400 культових об'єктів.

Водночас, існує чимало колишніх культових споруд та предметів церковного вжитку, що до цього часу використовуються не за призначенням і не повертаються релігійним організаціям. Таких об'єктів нараховується більше 300. В основному ці споруди використовуються нині під соціально-культурні заклади та установи (архіви, бібліотеки, будинки культури, кінотеатри, концертні зали, художні галереї тощо). При поверненні таких об'єктів доводиться враховувати питання, пов'язані з передислокацією державних установ, фінансовими витратами та реальними термінами виконання необхідних робіт. Останнім часом діяльність органів влади з повернення колишніх культових споруд дещо пригальмувалась.

З метою поліпшення цієї роботи та виходу із ситуації, що склалася, постановою уряду від 24 січня 2007 р. № 61 створена Комісія при Кабінеті Міністрів України з питань повернення майна релігійним організаціям. До її складу увійшли керівники відповідних міністерств і відомств, які причетні до вирішення питань, пов'язаних з поверненням релігійним організаціям колишніх культових споруд, що не використовуються або ж використовуються не за призначенням і знаходяться на балансі органів виконавчої влади. Затверджено Положення про Комісію та її керівництво. Організаційне та технічне забезпечення діяльності Комісії покладено на Державний комітет України у справах національностей та релігій.

Вже проведено два засідання Комісії, на яких відпрацьовані механізми та визначені шляхи вирішення означеної проблеми, розглянуті конкретні звернення релігійних організацій щодо повернення в їх користування колишніх культових об'єктів. З цього приводу поставлені відповідні завдання органам виконавчої влади.

З огляду на те, що в нашій державі відсутній закон про реституцію церковного майна, Комісія доручила Мін'юсту та Держкомнацрелігій спільно з іншими зацікавленими міністерствами та відомствами підготувати законопроект «Про повернення релігійним організаціям колишніх культових будівель та іншого церковного майна».

До цієї, а також до іншої роботи будуть залучатися і представники релігійних організацій. Ми розраховуємо на плідну співпрацю.

Сьогодні є всі підстави констатувати, що релігійний ренесанс у державі призвів до зміни соціального статусу Церкви. По суті справи, Церква, як соціальна інституція, залишила периферію соціуму, стала важливим чинником суспільного розвитку. Рейтинг народної довіри до неї перевищує рейтинги всіх інших соціальних інститутів, а в регіонах розвиненої релігійної культури вона стала активним суб'єктом суспільно-політичного життя.

Створення конституційно-правового поля реалізації свободи совісті надало релігійним організаціям широкі можливості для зв'язків із одновірцями за кордоном. На двосторонній основі здійснюються обміни делегаціями, виїзди віруючих на різноманітні конференції, форуми, паломництва, навчання. Стало звичним проведення в Україні різних конгресів, семінарів, інших релігійних заходів за участю іноземних релігійних діячів, проповідників, священнослужителів тощо.

З процесом розвитку міжнародної діяльності релігійних організацій України пов'язане і масштабне розгортання їхнього соціального служіння, милосердницької та добродійної роботи.

Завдяки активній співпраці вітчизняних релігійних спільнот з міжнародними благодійними центрами розширюються внутрішні можливості держави, що сприяють вирішенню соціальних проблем незахищених верств населення. Достатньо зазначити, що більше половини всієї гуманітарної допомоги, надходить в Україну саме по лінії релігійних організацій.

Найбільш визначальним спрямуванням соціального служіння церков є допомога школам, будинкам-інтернатам, медичним закладам; облаштування пунктів безкоштовного харчування; забезпечення медичного обстеження та лікування малозабезпечених; проведення літнього відпочинку дітей-сиріт та інвалідів; створення при релігійних організаціях дитячих будинків, «шкіл-сиротинців» тощо.

Говорячи про значні, багатовекторні масштаби соціальної діяльності релігійних організацій, слід відзначити, що їх потенціал далеко не вичерпаний. А це ставить завдання — налагодити більш дієві механізми взаємодії державних органів з релігійними спільнотами, віднайти нові форми співпраці в інтересах українського суспільства.

Сьогодні ми можемо констатувати, що період становлення релігійно-церковного комплексу в Україні практично завершений. Надзвичайно важливо, що він відбувся без гострих протистоянь, відвертої ворожнечі, крайніх проявів релігійного екстремізму, порушень громадського спокою і миру. Це — достойний здобуток.

Державно-церковний діалог, що утвердився в нашому суспільстві, довіра, взаємоповага і плідна співпраця держави і Церкви є запорукою подальшого поступу до нових здобутків на благо народу України.